

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2789-6919/08/133-136>

Sahil Məhərrəm oğlu Əliheydərov
Qərbi Kaspi Universiteti
Magistrant
sahil99.alihaydarov@gmail.com

İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRƏ SƏMƏRƏLİ İNVESTİSİYA QOYULUŞLARI

Xülasə

Məqalədə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə səmərəli investisiya yatırımları, onların mənbələri və daha böyük faydaya əsaslanan iqtisadi hərəkət mexanizmlərinin mahiyyəti açıqlanmışdır. Respublikamızda post müharibə dövründə yaranmış yeni imkanların mövcud iqtisadi potensiala uyğunlaşdırılması prosesi və işğaldan azad olunmuş ərazilərdə səmərəli investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi aktual məsələyə çevrilmiş və problemlərin həlli üçün düzgün iqtisadi siyasəti məqbul etmişdir. Tədqiqat zamanı investisiya layihələrinin yeni ərazilərin potensialına və mövcud resurs bazasına uyğunlaşdırılmasına diqqət yetirilmişdir. Məqalədə investisiyaların mənbələri məsələsinə də toxunulmuş və mənbələr üzrə sərmayə yatırımları müəyyən edilmişdir. İnvestisiya mənbələrinin müxtəlifliyi dolayısi yolla yeni iqtisadi siyasətin imkanlarını da genişləndirməyə imkan yaradır və mövcud olan resurs bazasından səmərəli istifadə prosesini stimullaşdırır. Mövcud iqtisadi potensiala uyğun olaraq investisiya və sərmayə növlərinin tətbiqi məsələsi də diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Vəncür maliyyələşməsinə əsaslanan investisiya, diaspor investisiyası və kradufandinq investisiyasının tətbiqi ilə daha böyük səmərə əldə edilmə imkanları aydınlaşdırılmışdır.

Açar sözlər: *İnvestisiya, investisiya layihələri, investisiya mənbələri, iqtisadi potensial, iqtisadi siyasət, resurs bazası.*

Sahil Maharram Alihaydarov

EFFECTIVE INVESTMENTS IN THE LIBERATED TERRITORIES

Abstract

The thesis describes the essence of effective investment in the liberated territories, their sources and mechanisms of economic action based on greater benefits. The process of adapting new opportunities created in the post-war period to the existing economic potential and the implementation of effective investment projects in the liberated territories has become a topical issue and has adopted the right economic policy to solve the problems. The study focused on the adaptation of investment projects to the potential of new areas and the existing resource base. The thesis also touches on the sources of investment and identifies sources of investment. The diversity of investment sources also indirectly expands the opportunities of the new economic policy and stimulates the efficient use of the existing resource base. In accordance with the existing economic potential, the issue of investment and investment is also in focus. Investments based on venture financing, diaspora investment and crowdfunding have been explored to achieve greater benefits.

Key words: *Investment, investment projects, investment sources, economic potential, economic policy, resource base.*

Giriş. Böyük vətən müharibəsindən sonrakı mərhələdə ölkəmizin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də 30 il işğal altında qalan və tamamilə dağıdılan ərazilərin bərpası prosesidir. Azərbaycanın 20 faizini təşkil edən bu ərazilərin bərpası və yenidən qurulması o cümlədən də ölkə iqtisadiyyatına reinteqrasiyasının təmin olunması prosesi həmin ərazilərə yatırılacaq investisiyaların hesabına mümkün ola bilər. Ona görə də həmin ərazilərə investisiya axınının təmin olunması və bu mürəkkəb prosesin icrasının maksimum səmərəli aparılması əsas məqsədlərdən biridir. Həm ölkə investisiyalarının, həm də xarici investisiyanın cəlbi prosesində Qarabağ iqtisadi zonasının və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun təbii quruluşu, ehtiyatları və keçmişdən həmin ərazilər üçün xarakterik olan ənənələrin

düzgün qiymətləndirilməsi əsas məqamlardan biri kimi çıxış edir. İnvestisiyaların cəlbi prosesində hansı növ investisiyaların seçilməsi məsələsi isə bir qədər mürəkkəb və bu prosesin icrasında daha böyük əhəmiyyətə malik prosesdir. Hər növ investisiyanın cəlbi planlı iqtisadiyyata uyğun gəlmədiyindən bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

2020-ci ilin sentyabrın 27-dən başlayan Böyük Vətən müharibəsi 44 gün davam etmiş, noyabrın 10-da imzalanan üçtərəfli bəyanatla Azərbaycanın tam və yekun qələbəsi, Ermənistanın isə məğlubiyyəti ilə başa çatmışdır. Böyük qələbə 30 ilin işğalçılıq siyasətini və erməni vandallığını əyani olaraq bütün dünyaya bir daha sübut etmişdir. İşğaldan azad edilmiş tarixi torpaqlarımızda müxtəlif iqtisadi, mədəni və humanitar cinayətlər törədilmiş, həmçinin iqtisadiyyata, tarixi və mədəni abidələrimizə, o cümlədən də təbiətimizə böyük iqtisadi ziyan vurulmuşdur. Yaranan yeni şərait və mühit bütün tarixi torpaqlarımıza “Böyük Qayıdış” ı aktual etmiş və həmin ərazilərdə mövcud olan mənfi situasiyanı müsbətə doğru inkişaf etdirmək məsələsini gündəmə gətirmişdir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərimizin potensialını düzgün qiymətləndirməklə, məqsədyönlü və düşünülmüş investisiya siyasəti yeritməklə bu məsələnin reallaşması tsiklini daha da sürətləndirmək və həmçinin böyük müddətdə ölkə iqtisadiyyatına heç bir fayda gətirməyən ərazilərimizdə nəinki vəziyyəti optimallaşdırmaq hətta ölkə iqtisadiyyatına əlavə qazanc da qatmaq mümkün olacaqdır. Artıq bu istiqamətdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyev tərəfindən sistemli işlər görülməkdədir.

Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonlarımızın inkişafında yeni investisiya mühitinin düzgün formalaşdırılması həlledici və əhəmiyyətli rol oynayacaqdır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə mövcud olan potensial investisiya yatırımlarının çoxspektrli olmasına imkan yaradır. Düşünürəm ki, yeni ərazilərin aqrar və xammal bazası bu ərazilərdə emalın inkişaf etdirilməsinə böyük təkan verə bilər. Səmərəli investisiya yatırımlarını təmin etmək üçün mövcud şəraitə və potensialı düzgün qiymətləndirmək, analiz etmək lazımdır. Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonlar iki iqtisadi rayonun tərkibində birləşmişdir:

1. Qarabağ iqtisadi regionu
2. Şərqi Zəngəzur iqtisadi regionu

Qarabağ iqtisadi regionu Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Şuşa, Tərtər, Füzuli inzibati rayonları və Xankəndi şəhərindən təşkil olunmuşdur. Sahəsi təxminən 7330 km² dir. Əhalisi isə 300 000 nəfərdən artıqdır. Əsas kənd təsərrüfatı və heyvandarlıq sahələrinə buğda, meyvə tütün istehsalı üzümçülük dağlıq və dağətəyi ərazilərdə isə heyvandarlığın inkişaf etdirilməsi imkanları daxildir. Arıçılıq təsərrüfatlarının yaradılması üçün münbit şərait mövcuddur. Həmçinin tut istehsalı və şərab istehsalı müəssisələri də üzümçülük sahəsi ilə bağlı olaraq inkişaf etdirilə bilər.

Şərqi Zəngəzur iqtisadi regionu Cəbrayıl, Kəlbəcər, Laçın, Zəngilan və Qubadlı rayonlarından təşkil olunmuşdur. Sahəsi təxminən 7448 km² olan region ümumi ölkə ərazisinin 5% i təşkil etməkdədir. Regionun sənaye və dağ mədən sənaye potensialı böyükdür. Regionun təbii sərvətlərinə qızıl, civə, mərmər, inşaat daşları, qopald, perlit daxildir. [Aras.O.N. 2016, s.165]

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə səmərəli investisiya yatırımlarını iki mərhələdə həyata keçirmək olar:

➤ Birinci mərhələdə minimum yaşayışın təmin edilməsini nəzərdə tutan və həmin istiqamətdə inkişafı təmin edəcək investisiyaları stimullaşdırmaq

➤ İkinci mərhələdə isə ölkə iqtisadiyyatına əlavə dividendlər qazandıran və qoyulmuş sərmayədən daha artığını əldə etməyə imkan yaradan investisiya yatırımlarını stimullaşdırmaq

Birinci mərhələdə görülməli əsas işlər:

- Yeni azad olunmuş ərazilərin minalardan təmizlənməsi
- Enerji təminatının bərpa edilməsi
- Starteji əhəmiyyətli nəqliyyat magistrallarının bərpası
- İçməli və təmiz su sistemlərinin bərpası və təsərrüfat əhəmiyyətli su ilə təminatın mümkünlüyü
- Yaşayış ərazilərinin bərpası mənzil təminatının mümkünlüyü
- Sərateji məqsədli hava limanlarının bərpası. [Rəşid.L. 2020, s.7]

İkinci mərhələdə investisiya axınlarının bir neçə sahədə genişləndirilməsinə nail olmaq lazımdır ki, bunlar aşağıdakı sahələrdir:

Enerji təminatında SES-dən asılılığın azaldılması və enerji mənbələrinin şaxələndirilməsi baxımından külək, günəş, geotermal enerjiden və daş kömür ehtiyalarından istifadənin stimullaşdırılması üçün bu sahələrə investisiya yatırılmasını təmin etmək mümkündür. Füzuli, Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarında günəş panellərinin qurulması məqsədəuyğundur. Yer səthinə düşən günəş radiasiyasının miqdarına görə Qarabağın cənub düzənlik hissəsi – Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan rayonları Naxçıvan MR ərazisindən sonra ikinci yerdədir. Burada bir kvadrat metr üfüqi səthə düşən günəş radiasiyası ildə 1600-1700 kVt saat təşkil edir. Bu ərazilərin ümumi günəş enerjisi potensialı 3000-4000 meqavattır. Qarabağın dağlıq hissəsində xüsusilə də Kəlbəcər və Laçın rayonunda külək enerji potensialı mövcuddur. Qarabağın dağlıq hissəsində 100 metr hündürlükdə küləyin orta illik sürətinin 7-8 m/s olduğu geniş ərazilər mövcuddur. “Globalwindatlas.info” platformasının məlumatına əsasən, Kəlbəcər və Laçın rayonlarının Ermənistanla sərhəd ərazilərində küləyin orta illik sürəti 10 m/s-ə çatır. Ümumilikdə Qarabağın dağlıq ərazilərində külək enerjisinin potensialı 300-500 meqavatt kimi qiymətləndirilir. Geotermal enerji resurslarımız Kəlbəcər və Şuşada geniş yayılmışdır. Kəlbəcər rayonu ərazisində $3\,093\text{ m}^3$ /gün, Şuşada isə 412 m^3 /gün termal su ehtiyatları mövcuddur. Qarabağ bölgəsində daş kömür yataqları da mövcuddur ki, bunlara Tərtər rayonunun Çardaqlı kəndində 8.5 milyon ton daş kömür misal çəkilə bilər.

Sənaye və rekreasiya imkanlarından məqsədyönlü istifadə üçün bu sahələrdə investisiyaların qoyuluşunu şaxələndirmək digər vacib amil kimi ön plana çıxır. Yuxarıda qeyd etdiyim ki işğaldan azad olunmuş ərazilərdə müxtəlif sənaye əhəmiyyətli qiymətli metallar mövcuddur. Qeyd etmək istədim ki, dağ mədən sənayesi ilə yanaşı zərgərlik sahələrinin inkişafı da mümkün ola bilər. Cəbrayıl rayonunda yerləşən Yəşəm və Xalsedon yataqları zərgərlik sahəsinin inkişafına imkan yaradacaqdır. Turizm potensialı isə dağ turizmi, ekoturizm, müalicəvi turizm, və mədəni turizm sahələri ilə geniş kütləyə xidmət göstərə bilər. Bu gün Qarabağ ərazisində 50-ə yaxın hotel mövcuddur və işğal dövründə xarici şirkətlərin bu sahələrə qanunsuz investisiya yatırdığı məlum olmuşdur.

Sahələr üzrə investisiya mənbələrinin qoyuluşu məsələsi də öz aktuallığını qorumaqdadır. Heç şübhəsiz əsas investorlara beynəlxalq təşkilatlar, dövlət orqanları, özəl sektor nümayəndələri və s daxil olacaqlar. Təşkilatların səlahiyyət dairələri ilə onların mandatlarına uyğun investisiyanın cəlbı başlıca prioritet məsələdir. Məsələn, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramına uyğun olaraq Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunda “ABAD” ailə təsərrüfatına dəstək proqramları keçirilmişdir. Bu proqramla ailə təsərrüfatları yaradılmış və ailə biznesinin, brendinin yaradılması üçün təlimlər keçirilmiş və maddi yardım ayrılmışdır. Postmüharibə dövründə əynisini işğaldan azad edilən ərazilərdə məskunlaşacaq ailələr üçün də həyata keçirmək mümkündür. Həmçinin, Avropa İttifaqının (EU) təhsil, səhiyyə və enerji sahələrində müəyyən humanitar dəstək xarakterli layihələr nümunələrinin yeni məskunlaşacaq ərazilərimizə tətbiqi mümkün ola bilər. Hal hazırda da beynəlxalq təşkilatların işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə bəzi sahələrdə fəaliyyətinin şahidi oluruq. Məsələn, ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi (USAID) Halo Trust təşkilatı ilə birlikdə Qarabağ ərazisində minalardan təmizləmə işinə cəlb olunmuşdurlar.

Düşünürəm ki, dünya təcrübəsinə əsaslanaraq investisiyanın strateji və koordinasiya yatırılmasını həyata keçirmək üçün donor və yaxud maliyyə koordinasiya mərkəzinin yaradılması daha səmərəli investisiya qoyuluşlarına şərait yaradacaqdır. Bütün bu sahələrə investisiyanın cəlb olunmasının müxtəlif yolları vardır. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, sənaye və enerji sahələrinə yatırılan sərmayə mövcud risklərin öhdəsindən gəlməyə imkan yaradır. Bütün bunları nəzərə alaraq deyə bilərəm ki, post-konflikt dövründə beynəlxalq şirkətlər bu sahələrə investisiya yatırmaqda maraqlı olacaqdırlar. Mövcud vəziyyətin tələblərini anlamaqla bir neçə növdə investisiyanın cəlb olunması məqsədəuyğun olar. Həmin investisiya növlərinə aşağıdakılar daxildir:

- ❖ Diaspor investisiyası.
- ❖ Vençur maliyyələşməsinə əsaslanan investisiya
- ❖ Kradufandiq investisiyaları

Diaspor investisiya qoyuluşu - İnvestisiya qoyuluşlarında informasiyalılıq dərəcəsini artırmaqla investisiyanın həcmnin də artırılmasına imkan yaradır. Ərazi ilə bağlı nə qədər çox məlumat olarsa bu investorların marağını bir o qədər çəkəcəkdir.

Vençur maliyyələşməsinə əsaslanan investisiya - Sadə dildə desək Vençur kapitalı, bazarda yeni yaranan və özünə müvafiq yer qazanmaq uğrunda mübarizə aparan firmaların maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan vəsaitin investorlar tərəfindən yatırılmasıdır. Bu istiqamətdə yeni biznes mühitinin formalaşdırılması işğaldan azad olunmuş ərazilərin sürətlə inkişafına şərait yaradacaqdır.

Kradufandinq investisiyaları - Kraudfandinq (crowdfunding, crowd- dəstə, funding- maliyyələşmə) İdeya, məhsul və ya xidmətin realizə edilməsi, ehtiyacı olanlara yardım göstərilməsi, tədbirlərin keçirilməsi kimi məsələlərdə həm fiziki, həm də hüquqi şəxslərin dəstəklənməsi məqsədilə könüllü olaraq xüsusi internet saytlarda (crowdfunding platformalarında) çox sayda insanlardan maliyyə vəsaitlərinin cəlb edilməsi ilə bağlı olan fəaliyyət növüdür. Kraudfandinqin bir çox üstünlüklərini qeyd etmək lazımdır. Belə ki, kraudfandinq insanlara dünyanın müxtəlif sahələrindən maliyyə cəlb etmə imkanını yaradır.[Zamanlı.M. 2020, s. 4]

Post-konflikt dövründə investisiya yatırımları üçün sahələr dəqiq araşdırılmalı və mərhələli şəkildə prioritetlər müəyyənləşdirilməlidir.İlkin olaraq vətəndaşların

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin layihə assistenti Mətin Zamanlı. Startap ekosisteminin inkişafında kraudfandinqin rolu minimum hə səviyyəsini təmin edəcək investisiya yatırımlarına yer verilməli, daha sonra isə digər sahələrin inkişafı təmin olunmalıdır.Həmçinin işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi üçün də sistemli fəaliyyət aparılmalıdır.Son olaraq Yuxarı Qarabağ və Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonlarının potensialı dəqiq qiymətləndirilməli və fəaliyyət istiqamətləri fundamental bilgilər üzrə inşa edilməlidir.

Nəticə. Sonda onu qeyd edə bilərəm ki, mövcud vəziyyətdə görülən işlərin məqsədyönlü və sistemli icrası nəticəsində işğaldan azad olunan ərazilərdə son vəziyyət köklü surətdə dəyişmiş və səmərəliliyə nail olunmuşdur. Azərbaycanın yerli şirkətlərin və dövlət investisiyası ilə yanaşı xarici şirkətlərin investisiyalarının da həmin ərazilərə cəlb edilməsi qısa zamanda çox ciddi quruculuq işlərinin icrasına imkan yaratmışdır. İnvestisiyaların həcmi hər keçən gün daha da artmaqdadır və əsas strateji infrastrukturun qurulması işləri sürətlə gedir. Azərbaycanın işğaldan azad olunan ərazilərdə əsas strateji maraqlarından biri də məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılmasına qısa zamanda nail olmaqdan ibarətdir ki, investisiyaların yatırıldığı əsas sahələri nəzərə alaraq deyə bilərik ki, bu prosesin real icrasına qısa zamanda nail olmaq mümkün olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Aras, O.N., Süleymanov E. (2016) Azərbaycan İqtisadiyyatı, Bakı
2. Leyla Rəşid, İşğaldan azad olunmuş rayonların iqtisadi potensialı və inkişaf perspektivləri (Xalq Qəzeti), 9.12.20, 9s.
3. Zamanlı, M. (2020) Startap ekosisteminin inkişafında kraudfandinqin rolu, Bakı.
4. Allahverdiyev, H. B. Məmmədov, Z.T. (2003)İnvestisiyaproseslərinin tənzimlənməsi, Bakı.
5. İnvestisiya fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2021
6. İbrahimov, Kərimov K. (2017)Sənayədə investisiya və innovasiya fəaliyyəti, Bakı-2017, 254s
7. Əliyev Q. (2016) İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi, Bakı-2016, 240s
8. Saving and Investing, U.S. (2017)Securities and Exchange Commission Office of Investor Education and Advocac.

Rəyçi :i.ü.f.d. Dünyamalı Vəliyev

Göndərib: 10.03.2022 Qəbul edilib: 16.04.2022